

SUDSKA ORGANIZACIJA I SUDOVANJE U ATENI

Uvod

„Pa mahom ću na početku utrke za vlast našu dokazat
Od kraljevstva nijednog na svijetu da ona lošija nije.
Ta ima li pod nebom igdje sretnijeg i blaženijeg stvora
... od suca...“

Aristofan, Ose, stih 549

Grčka kao jedna od najrazvijenijih nacija staroga vijeka zauzima važan dio u povijesti svijeta. Preko teritorija te države prelazile su brojne vojske, vladali mnogi vladari, a u 5. stoljeću pr. Kr., o kojem je i riječ u ovome radu, Grčka doživljava vrhunac svoje državnosti, a time i pravosuđa. Teritorij Grčke može se klasificirati s više teritorijalno-političkih stajališta.

U ovome će radu također biti spomenuti neki događaji i pojmovi koji su vezani za Grčku, a dogodili su se prije 5. i 4. stoljeća pr. Kr., ali su značajni i za Grčku odnosno Atenu 5. i 4. stoljeća pr. Kr. Prije svega riječ je o nastanku država na Zapadu, nastanku grčkih gradova – polisa, te nastanku atenskog pravnog sustava.

Također će biti opisan postanak pravnog sustava u razdoblju demokratske republike, razvoj njegovih grana te značaj tog prava za cijelo razdoblje atenske vladavine na Sredozemlju. Govorit će se o argumentima ostalih povjesničara koji potvrđuju posebnost i originalnost grčke kulture i pravnog sustava. Uz mnogobrojnu literaturu koja je korištena u ovom radu, najviše je poslužila knjiga autora Roberta Flacelièra *Grčka u doba Perikla*, te naravno knjiga autora prof. dr. Šefka Kurtovića *Opća povijest prava i države*.

Razvoj država na zapadu

„Helada je zemlja usred mora što se iskre u sjaju sunca, posutih tisućama otoka. Visoke se planine ondje smjenjuju s prostranim ravnicama, a bučne luke s tihim seocima. U njoj rastu palme, borovi i platane, u plavo ne-

bo uzdižu se bijeli stupovi mramornih hramova, a u sjeni njegovih gajeve drijemaju tisućljeća. Poznajemo je, naime, bolje nego što obično mislimo: njezine arhitektonske spomenike, djela njezinih kipara i pjesnika, njezine heroje i davne bogove. Toj zemlji, ili bolje, ljudima kojima ona pripada možemo zahvaliti za temelje naše kulture i civilizacije.¹

Na područja Sredozemlja razvoj državnosti i prvi pojavni oblici organiziranog društvenog života javljaju se znatno kasnije nego na području Mezopotamije. Prvi se pojavni oblici razvoja državnosti na području današnje Grčke počinju javljati tek u 2. tisućljeću pr. Kr., dakle nekoliko tisuća godina kasnije nego na području Mezopotamije. Isti razlozi koji su na području Mezopotamije uzrokovali ranu pojavu država doveli su do relativno kasne pojave na području Sredozemlja.

Naime, nedostatak plodnog tla uzrokovao je da su ljudske zajednice bile relativno malene te da su se razvijale na ograničenim područjima, pa je i prva pojava država na području Sredozemlja bila upravo tamo gdje su prirodni uvjeti omogućavali stalan i siguran razvoj poljoprivrede. Prvi pojavni oblici državnosti na području Sredozemlja javljaju se na području Krete, Cipra i Troje. Ove su prve „države“ stvorene na području koje su naseljavali narodi koji po svojim rasnim karakteristikama imaju puno sličnosti s narodima prednje Azije. Nešto kasnije, jug Balkanskog poluotoka naseljavaju helenska plemena koja pokoravaju starosjedioce i postupno se s njima asimiliraju. Nakon nekoliko stoljeća novonaseljena plemena opet prodiru na područje današnje Grčke, pokoravaju stanovništvo te u znatnoj mjeri umanjuju stupanj kulturnog razvitka. Zbog ovih su čestih naseljavanja prisutne razlike među grčkim plemenima koje se provlače kroz čitavu grčku povijest. Osnovna podjela je na Dorane, Jonjane i Eoljane, a razlike među njima su u kulturi, običajima i jeziku. Potaknuti tim razlikama Jonjani i Eoljani napuštaju Balkanski poluotok i naseljavaju se na području Sredozemnih obala i srednje Azije gdje dolaze u mnogo bliži dodir s kulturama naroda prednje i srednje Azije.

Na prijelazu u 1. tisućljeće pr. Kr. najveći dio grčkih plemena dostiže stupanj stalnog bavljenja poljoprivredom i stalnog naseljavanja. Zbog konfiguracije tla ta su plemena bila sama sebi dovoljna i takva konfiguracija je pogodovala razvitku kasnijih neovisnih gradova-država – polisa.

I u ovim se krajevima vrlo brzo razvila trgovina. No za razliku od Mezopotamije gdje je trgovinu potaklo bogatstvo i višak proizvoda, kod Grka trgovinu potiče nedostatak poljoprivrednih proizvoda. Obilje kamena (narочito kvalitetnog mramora) i drveta pružilo im je robu pogodnu za razmjenu s okolnim poljoprivrednim područjima. Trgovina je postala toliko razvijena da u 8. stoljeću pr. Kr. počinje snažan val kolonizacije u kojem se diljem Sre-

---

¹ Vojtech Zamarovský, *Grčko čudo*, Školska knjiga, Zagreb 1978., str. 5.

dozemlja i Crnog mora osnivaju na stotine grčkih kolonija koje postaju mjesta trgovine, ali i dodiri različitih kultura. O najstarijem razdoblju početka života na području današnje Grčke najviše znamo iz arheoloških nalaza. Pisanih je izvora vrlo malo.

Počeci državnosti i pravosuđa na Atici

Na području Atike na početku 1. tisućljeća pr. Kr. žive četiri plemena: Geleoniti, Egikoreji, Argadi i Hopleti. To su bila jonska plemena koja su sa svih strana okružena dorskim plemenima i zbog toga su upućena na međusobnu zajedničku suradnju. Područje Atike imalo je veliku prednost u odnosu na ostatak Grčke, a to je relativna otvorenost za pomorsku trgovinu i mogućnost trgovine s jonskim plemenima u Maloj Aziji. Na području Atike okuplja se velik broj naseljenika, *meteka* (stranci), te pripadnika sva četiri plemena. Oblikuje se zajedničko gradsko središte u kojem se stvara utvrda – Akropola na kojoj se gradi i svetište zajedničke božice sva četiri plemena, Atene.

Kako se na tom malom prostoru našlo puno pripadnika različitih plemena i stranaca, postavilo se pitanje kako će se urediti njihovi međusobni odnosi, odnosno koje će se pravo na njih primjenjivati. Rješenje ovog problema pripisuje se mitološkom junaku Tezeju. On je uveo Synokyys Mos – savez četiri antička plemena.

U Grčkoj se prvi put u povijesti javila vjera naroda da je sposoban sam sobom vladati; u njoj je nastala prva država čiji je ustav sam sebi dao narod. Grci su prvi shvatili da odnose među ljudima stvaraju sami ljudi i da se interesi slobodnih građana mogu uskladiti s interesima organiziranog društva.² Razvoj *atenske države* možemo podijeliti u dva razdoblja. Prvo razdoblje od najstarijih početaka državnosti pa do 595. godine pr. Kr. nazivamo *aristokratska republika*. Drugo razdoblje atenske državnosti počinje od 595. godine pr. Kr. pa do bitke kod Heroneje 338. godine pr. Kr., kad Atena pada pod makedonsku vlast. Vlast je tada prvi put postala vlašću naroda - demokracija. Stoga to razdoblje nazivamo razdobljem *demokratske republike*. Sukladno s razvojem atenske državnosti razvijalo se i atensko pravosuđe.

Pravni sustav Atene

Atensko pravosuđe poznajemo jako dobro, dok u pogledu ostalih starogrčkih gradova-država raspoložemo oskudnim i nedovoljnim podacima. Izricanje pravde kraljevska je povlastica: u Homera i Hezioda presude (*thémi-*

---

² V. Zamarovský, *Grčko čudo*, str. 145.

stes) donose žezlonosci, vladari i kraljevi. U Periklovoj se demokratskoj Ateni ta kraljevska vlast nalazila u rukama naroda, a časnome su skupu na Areopagu prepušteni bili tek neki slučajeви umorstava.³

No prije nego što izložim kako su tekli sudbeni poslovi, neće biti na odmet da ukratko opišem jednu izričito atensku, doduše prije političku nego pravosudnu, instituciju pomoću koje su građani mogli privremeno ukloniti iz svoje sredine nepoćudnu osobu mimo sudskog postupka, pa čak i bez formalne optužbe; to je bio takozvani ostracizam.

Ostracizam

„Ostracizam je bila tipična atenska kaznena mjera, kojom su Atenjani osuđivali na izgon sugrađanina koji bi im se zamjerio i bez nekog određenog povoda. Bilo je dovoljno da mu ime napišu na glinenu pločicu (óstraka), po kojima je takva kazna i dobila ime.“⁴ Ostracizam je kao sredstvo obrane od tiranije uveo Klisten, pored Solona pravi utemeljitelj atenske demokracije potkraj 6. stoljeća pr. Kr., kako bi ubuduće spriječio svaki pokušaj nekog novog Pizistrata da se domogne vlasti.

Osuda ostracizmom imala je preventivan karakter: nije kažnjavala neko zlodjelo, nego ga je sprječavala. Donosila se, dakle, zbog „namjeravnog zločina“. Povodom ostracizma se glasovalo najviše jedanput godišnje, a i to samo ako je na pripremnom zasjedanju Skupštine odlučeno da se tijekom godine treba održati *ostrakoforija*. Pripremno zasjedanje i, nekoliko tjedana kasnije, ukoliko je donesena odluka za njezino održavanje, ostrakoforijska skupština, održavale su se tijekom šeste i sedme pritanije, to jest zimi, u posejdeonu i antesterionu, mjesecima preopterećenim blagdanima, kada su antički seljaci, oslobodivši se poljoprivrednih poslova, rado dolazili u grad. Glasovalo se tajno, no nepismeni su ipak morali zamoliti nekog susjeda da za njih napiše ime čovjeka kojeg su željeli prognati ostracizmom. Pregledavanje i uređivanje te hrpe pločica bio je dug i mukotrpan posao. Prema Plutarhu, „arhonti bi najprije na onom mjestu brojali svu količinu donesenih pločica, jer ako bi broj glasača bio manji od 6000, suđenje pločicom ne bi imalo uspjeha. Zatim bi svako od onih imena odvajali za sebe, a onoga koji je od većine glasača bio zapisan gonili bi javnim proglašavanjem iz grada na deset godina, ali s tim da može svoje imanje uživati“.⁵ Čovjek koji se našao na

³ Robert Flaceliere, *Grčka u doba Perikla*, Naprijed, Zagreb 1979., str. 241.

⁴ J. Corcopino, *L'ostracisme athénien* (Alcan, 2. izd., 1935.), str. 5.

⁵ Plutarh, *Aristid*, 7 (prijevod M. N. Đurića; op. prev.). Prema Filohoru broj 6.000 ne odnosi se na potreban kvorum glasača, nego je kažnjenik morao imati protiv sebe najmanje 6.000 glasova. J. Carcopino se složio s Filohorom, a ne s Plutarhom. Pitanje ostaje otvoreno.

meti ostracizma imao je deset dana da se oprostí od obitelji i prijatelja i da se pobrine za svoj boravak izvan Atike. Mogao je i dalje slobodno raspolagati imovinom i to je najveća razlika između ostracizma i izгона (fygέ), uz koji je išla i zapljena dobara. Prognani se nije smio ni približiti Ateni, ali je mogao mijenjati boravište. No događalo se da ga je Narodna skupština posebnom odlukom pozvala da se vrati i prije isteka deset godina.

Sudstvo u Ateni

Sudski postupak

Bitna razlika između pravosuđa u staroj Grčkoj i u današnjim civiliziranim zemljama leži u tome što, barem u Atici, nije postojalo „javno tužilaštvo“. Sudstvo nije samo po sebi uzimalo u zaštitu zakonitosti, a suci su veoma rijetko pokretali postupak za gonjenje prijestupnika. Postupak pred sudom pokreće glava obitelji (u ime članova obitelji i robova), odnosno umjesto *meteka* njegov zaštitnik (prostatos).⁶ Dakle, procesualnu sposobnost imaju samo punoljetni atenski građani. Bile su dvije vrste sudskog postupka: privatni (dike) i javni (graphe). U svim privatnim sporovima (dike) spor je mogla pokrenuti jedino osoba koja se smatrala oštećenom; ili je to činio njezin zakoniti zastupnik (u slučaju da je oštećeni maloljetan, žena, naseljenik ili rob). Jedino je oštećena osoba mogla nekoga pozvati na ročište ili dati iskaz pred sudom, ponekad i uz pomoć neke vrste odvjetnika zvanog *sinegor*. Što se tiče predmeta od javnog interesa (graphe), kada se radilo o nekom činu protiv države ili naroda, svaki se građanin koji je bio voljan (ho bulómenos) kao član zajednice mogao smatrati oštećenom strankom, te je imao pravo, čak i dužnost, pomoći održavanju zakonitosti, podnoseći sudu tužbeni zahtjev.

Sudski je postupak otpočinjao na sljedeći način: tužitelj je na javnom mjestu pred svjedocima pozivao protustranku, tj. izjavio bi da protiv njega želi podići tužbu te da zato određenog dana dođe pred odnosnog državnog službenika. Pred državnim službenikom tužitelj je iznosio svoj tužbeni zahtjev, a tuženi je stavljao svoje prigovore (paragraphe).⁷ Potom su stranke službeniku podnosile svoje dokaze (isprave, svjedoke i slično). Svjedočiti nisu mogle žene ni maloljetnici (do 18 godina), nego punoljetni Atenjani, *meteci* i robovi. Uz suglasnost vlasnika, robovi su mogli svjedočiti, ali obavezno pod mukama. Završetkom prethodnog postupka pred magistratom

---

⁶ Prof. dr. Šefko Kurtović, *Opća povijest prava i države (I.knjiga)*, Stari i srednji vijek, Pravni fakultet Zagreb 2005., str. 114.

⁷ Prof. dr. Š. Kurtović, *Opća povijest prava i države; Stari i srednji vijek*, str. 114.

(anakrizis) stranke gube pravo na daljnje podnošenje dokaza i ostaje da se spor iznese pred sud. Kad zasjeda odgovarajući sud, postupak izgleda ovako: tužba, odgovor tuženog (svaka stranka ima jednako vrijeme da iznese svoje mišljenje), saslušanje svjedoka, uvid u isprave itd. Sud bez ikakva vijećanja pristupa tajnom glasovanju (putem crnih i bijelih kamenčića); ako je jednak broj glasova, tuženi je oslobođen. Bila su dva glasovanja: prvo o osnovanosti tužbenog zahtjeva (je li tuženi odgovoran) i drugo glasovanje o obeštećenju. Kaznu, odnosno vrstu i količinu obeštećenja, predlažu stranke u sporu, ukoliko obeštećenje nije običajem točno određeno. Ako je sudio niži sud, postojala je mogućnost priziva do vrhovnog suda, *Helieje*. Osuđenom je određivan rok za izvršenje; ukoliko ne bi izvršio, protustranka je mogla sama izvršiti presudu, osim u slučaju otpora obeštećenog. U tom slučaju treba dići tužbu za izvršenje (dike exoulus). Postojala je i posebna tužba protiv svjedoka za lažno svjedočenje (dike pseudomartyrion).

U slučaju materijalne štete nanesene državi kršenjem zakona o trgovini, carinama i rudnicima, pojedinci koji su pokretali sudski postupak smatrali su se oštećenom strankom. Ako je optuženome bila dokazana krivnja, dobivali su u 5. stoljeću pr. Kr. kao odštetu tri četvrtine, a u 4. stoljeću polovicu dosuđene globe. Prilikom javnih predmeta jedino je tužitelj morao uplatiti polog (parastasis). Ako je odustao od tužbe ili nije dobio barem petinu porotničkih glasova, morao je platiti globu od tisuću drahmi. U oba slučaja sudska rasprava (agon) vodila se samo između dviju strana: sudac i istražitelj bio je zadužen samo da sakupi iskaze, da registrira dokaze i svjedočenja koja mu podastiru parničari te da, obično, predsjedava sudu. Sud se, kojega god stupnja bio, sastojao od porote koja je bez primjedbi slušala optužbu i obranu, a zatim se izjašnjavała za jednu ili drugu. No, suci porotnici, a bilo ih je uvijek popriličan broj, ponekad su izražavali svoje osjećaje raznim kretanjima i glasnim odobravanjem (chorybos). Suci istražitelja u većini slučaja bili su *arhonti*: *arhont kralj* u predmetima koji su se ticali bogoštovlja ili umorstva; *arhont eponim* u vezi s privatnim pravom građana; *polemarh* za sporove u vezi s naseljenicima i strancima, a *tezmoteti* kada se radilo o povredama materijalnih interesa država.

Odbor jedanestorice

U Ateni je postojala i neka vrsta policije. Njome je upravljao Odbor jedanaestorice ili čuvari reda kojima je zadaća bila uhvatiti svakog lopova ili zločinca zatečenog na djelu. Ako je ubojica priznao zločin, dali bi ga ubiti na licu mjesta, a ako nije, predvodili bi ga na sud. Pored toga, imali su u nadležnosti i zatvore, a pokretali su i sve hitne postupke koji su zahtijevali pritvor. Intervenirali su osobito u slučaju kad bi neki građanin sam uhvatio i pri-

veo zločinca (apagoge), kad bi netko pozvao policijskog činovnika da dođe na mjesto gdje se nalazi zločinac i da ga uhiti (afegesis) i kada je bila riječ o prijavi, odnosno o prokazivanju (endeiksis); u nadležnosti im je bilo i izvršenje kazne (npr. Sokratu je u zatvoru donio čašu otrova jedan službenik Jedanaestorice).⁸

Sudovi

U Ateni je bilo mnogo sudova. Najstariji i najčasniji bio je svakako Areopag koji je u Periklovo vrijeme potpuno izgubio nekadašnji politički utjecaj, no i dalje je sudio o predmetima ubojstava s predumišljajem, nanošenja po život opasnih ozljeda, paleža nastanjenih kuća i trovanja; u slučaju umorstva mogao je osuditi na smrt, a u slučaju nanošenja ozljeda s ubilačkim namjerama na izgon i zapljenu imovine.

Suci u krivičnim predmetima, *efeti* (njih 51 na broju), bili su raspoređeni na tri suda. Paladium je razmatrao slučajeve ubojstva iz nehaja i poticanja na ubojstva te izricao kazne za privremeni izgon bez konfiskacije. Delphinion je bio nadležan ukoliko je *arhont kralj* koji je vodio istragu došao do zaključka da je umorstvo opravdano ili zakonito. Pred trećim sudom, u velikoj Freatidi na moru, sudilo se onima koji su u privremenom izgonu zbog nenamjernog lišavanja života počinili novo ubojstvo, ovaj put s umišljajem. Optuženi je, opet kažnjen zabranom boravka, izlagao svoju obranu u barci pred sucima koji su sjedili na obali. I na kraju, posebni „krvni sud“ sastavljen od *arhonta kralja* i plemenskih glavara zasjedao je pred velikim *pritanjem*. Predmeti o kojima je raspravljao dokazuju da je postojao već u najstarija vremena. Taj je sud izricao nepoznatom ubojici kaznu u odsutnosti, a znao je osuditi i životinju i kamene, željezne ili drvene predmete koji su bili uzrokom nečije smrti, da budu odneseni ili bačeni preko granice kako bi se država očistila od njih.⁹ Atenskom pravosuđu nisu ti krvni sudovi pridavali posebno obilježje po kojemu se razlikovao od sudstva drugih starogrčkih država, nego narodni sud *Heliaja* koji je bio nadležan svemu što se nije ticalo ubojstava.

Heliaja nije bila jedini vrhovni sud ni sud čija se nadležnost proteže na državnom prostoru. Takvih je sudova bilo kako kolegijalnih tako i onih koje čini jedna osoba, a to su *areopag*, *sud efeta*, *sud bazileja*, *sud polemarha* (za *meteke* i *robove*), *sud arhonta eponima* (bračni i obiteljski sporovi), *sud jedanaestorice* (nadležan za manja krivična djela, ovrhu te brigu o pritvorenima). Postojali su sudovi nadležni samo za određeni kotar ili općinu: *sud*

---

⁸ R. Flaceliere, *Grčka u doba Perikla*, str. 245.

⁹ G. Glotz, *La Cité grecque*, str. 275.

dieteta (za svaki dem, ima 200 članova, sudi imovinske predmete) i *sud četrdesetorice* (tetarakonta; za Pizistrata uvedeni kao sudovi dema, kasnije ukinuti, a ponovno uvedeni prvo kao *sud tridesetorice* i naizad *četrdesetorice* tj. četiri suca iz svake file; sudi imovinske sporove u vrijednosti do 10 drahma). Postojali su posebni sudovi *ratione materiae*: sudovi za sporove iz rada, iz pomorske trgovine, zbog povreda toka misterija i sl. U Ateni postoje arbitražni sudovi, ne kao stalni nego kao izabrani arbitražni sudovi. Naime, stranke su u sporu mogle svoj predmet iznijeti pred sud sastavljen od osoba njihova obostranog povjerenja. Taj je sud nastojao da se stranke izmire ili nagode, a ako do toga ne bi došlo izricao je presudu koja je za stranke obavezna i konačna.¹⁰

Naime, mnoge je povrede državnih interesa kažnjavalo Vijeće dok je Velika skupština sama donosila presude u pogledu najtežih povreda državne sigurnosti: tako su godine 406. pr. Kr. vojnici koji su odnijeli pobjedu u boju kod Arginskog otočja bili optuženi da nisu poduzeli posebne mjere za spašavanje mornara, te su osuđeni poslije dvije dramatične skupštinske sjednice.¹¹

Heliaja

Iako je Narodna skupština imala svu vlast uključujući i pravosudnu, nije mogla dospjeti na sve, te je njezin sudbeni organ *Heliaja*, i sam veoma brojan, uz pomoć svojih odbora odlučivao o većini sporova. *Heliaja* (od helios – sunce) je najviši sud. Nazvan je tako jer doslovno zasjeda pod vedrim nebom da bi bogovi promatrali i osvjetljivali njegovu pravdu i da se suciprotnici ne bi okužili od zločinaca boraveći s njima u zatvorenu prostor. Pravda je dijeljena u dane kad znamenja pokazuju da su bogovi skloni dijeljenju pravde.

Heliaja (ili *Helieja*) postoji od Solonovih vremena. Taj sud pokazuje da je pravda djelo običaja koji je u narodu i da između pravde, morala i vjere nema razgraničenja; pravo je dio duhovne biti zajednice.¹² Svake godine, između građana starijih od 30 godina i koji su pripadnici prva tri razreda, bira se 5.000 redovitih i 1.000 dodatnih sudaca, dakle, ukupno 6000 sudaca. Kad se skupi dovoljan broj predmeta i znamenja pokazuju dan pogodan za suđenje, sazivaju se redoviti helijasti (dodatni ukoliko ima previše predmeta). Tri ždrijebanja određuju: a) koji će od helijasta uopće sudjelovati u suđenju, b) koji će sudjelovati u kojem vijeću, c) koji će predmet doći pred koje vijeće

---

¹⁰ Prof. dr. Š. Kurtović, *Opća povijest prava i države, Stari i srednji vijek*, str. 103.

¹¹ Ksenofont, *Helenska povijest*, I, 7.

¹² Prof. dr. Š. Kurtović, *Opća povijest prava i države; Stari i srednji vijek*, str. 103.

(ako ima više vijeća istog brojnog sastava). Naime, nisu svi sporovi jednake važnosti pa o tome ovisi i broj sudaca-porotnika, odnosno sastav sudskog vijeća (dikasteria). Dakle, broj *helijasta* ili *dikasta* iznosio je šest tisuća. Svake su godine uz pomoć svoga tajnika devetorica arhonata izvlačila ždrijebom šest stotina imena iz svake od deset fila s kandidacijske liste koju su razmjerno broju stanovnika predlagali demii. Postupak ždrijebanja bio je isti kao i prilikom biranja buleuta. Porote su se u većini slučajeva sastojale od 501 osobe.

Svaki je helijast prije stupanja na dužnost polagao zakletvu koju možemo otprilike rekonstruirati zahvaljujući različitim ulomcima iz starih pisaca. Glasila je, dakle, ovako: „Glasovat ću u skladu sa zakonima i odredbama koje donose Narodna skupština i Vijeće. U slučajevima koje zakonodavac nije predvidio, prihvatit ću najpravednije mišljenje, ne povodeći se ni za naklonošću ni za neprijateljstvom. Glasovat ću jedino o onome što se izlaže pred sudom. Podjednako ću pažljivo saslušati obje strane. Tako mi Zeusa, Apolona i Demetre. Budem li se držao ove zakletve, neka me prati sreća u životu, a ako je prekršim, neka sam proklet i neka je proklet moj rod!“ Raspoređivanje helijasta na razne sudove teklo je uz nevjerojatno mnogo mjera opreza, a sve zato da nezainteresirane strane ne bi mogle unaprijed znati ime nijednog od svojih sudaca. Na dan kada su bile zakazane rasprave pred *Helijajom*, helijasti su ustajali prije zore i odlazili u sudište, dok su im mladi robovi osvjetljivali put.¹³ Predstavnici svake pojedinačne file ulazili su na posebna vrata, gdje su morali pokazati svoju sudačku iskaznicu s ugraviranim imenom, patronimom i demotikom, kao i jednim slovom od A do K koje je označivalo kojem odjelu svoje file pripada dotični helijast.¹⁴ Jasno, sudovi Helijaje nisu mogli zasjedati u dane kada se održavala Skupština, jer su svi helijasti bili građani, pa prema tome i skupštinari. Iz vjerskih razloga nisu zasjedali ni na blagdane, ni na dane za koje se vjerovalo da su nepovoljni. Zbog toga je pravosuđe djelovalo prilično sporo.

Nakon svih pripremnih radnji, helijasti su napokon stigli u sudnicu koju im je odredio ždrijeb. Na početku sudske rasprave tajnik je pročitao optužnicu i pismeni odgovor obrane, koje je već imao u spisima. Zatim je predsjednik dao riječ tužitelju, a potom tuženome. Svaki građanin upleten u sudski spor morao je govoriti osobno. Ukoliko se, međutim, smatrao nesposobnim za to mogao je naručiti obranu ili optužnicu od nekog stručnjaka, eografa, i naučiti je napamet. Maloljetne Atenjane, žene, naseljenike, robove i slobodnjake zastupali su otac, muž, zakonski skrbnik, gospodar ili zaštitnik (prostátēs). Osim kada bi ih, kao i Skupštinu, odgodilo neko nepovoljno znamenje, rasprave su se održavale bez predaha, a morale su završiti isti dan.

---

¹³ Aristofan, *Ose*, stihovi 219. 248 i 257.

¹⁴ R. Flaceliere, *Grčka u doba Perikla*, str. 248.

Za čitavo su vrijeme rasprave helijasti samo slušali. Odmah po njezinu završetku glasnik ih je pozvao na glasovanje. Svaki je morao postupiti po svojoj savjesti, bez ikakva vijećanja ili dogovaranja. Način glasovanja se mijenjao, od školjaka ili oblutaka do brončanih kolutića s metalnom prečkom po sredini; jedan je kolutić imao šuplju (osuda), a drugi punu prečkicu (oslobađanje od krivnje). Kada je većinom glasova optuženi bio proglašen krivim, visinu kazne mu je određivao zakon ili je pak dolazilo do procjembene parnice, što je dovodilo do novoga glasovanja. Kada je optuženi bio oslobođen krivnje, a njegov tužitelj skupio ispod petine glasova, onda je ovaj bio osuđen na globu, ili čak na atimiju, odnosno na gubitak građanskih prava.

Heliaja je, kao skupštinsko tijelo sastavljeno poput Vijeća od građana svih fila, predstavljala zaista sav atenski narod, pa je i morala brojiti dovoljno članova kako bi imala doista cjelokupno narodno obilježje koje joj je pridavalo; nepovredivost, jer njezine odluke nisu trpjele priziva. Svjedočenje robova priznavalo se u istrazi samo ako je bilo dobiveno na temelju bičevanja, stavljanja u klade, raspinjanja na kotač i slično, no takvu je postupku uvijek prethodio sudski poziv.

Heliaja katkad sudi i kao međunarodni sud. Naime, zajednički su helenski običaji uvelike dokidali državni pozitivizam, tako da se nije otvaralo pitanje nepoznavanja prava drugih, nego samo nepristranost suca. Zato su mnogi polisi svoje međusobne sporove iznosili bilo pred privatnog suca, bilo pred sud trećeg polisa. Tako je atenska Heliaja bila često sud za druge polise iz područja međudržavnih ugovora ili iz područja ratnog prava (povreda svetih mjesta ili dana, ubijanje zarobljenika, upotreba zabranjenog oružja – luka i strijele, otkup zarobljenika i sično).¹⁵

Kazne

Kao što je sudski postupak bio različit ovisno o tome jesu li obje stranke ili samo jedna od njih atenski građani, naseljenici ili robovi, razlikovale su se prema tome i kazne. Imovinske kazne bile su globa, odšteta, djelomična ili potpuna zapljena dobara, dok su druge kazne bile privremeni izgon (fygέ), doživotno progonstvo (aeifygía), lišavanje građanskih prava (atimía), zatvor (na koji su, osim osuđenika na smrt poput Sokrata, uglavnom bili osuđivani samo ne-građani), bičevanje na kotaču,¹⁶ žigosanje usijanim željezom i klade. Postojale su i religiozne ili starinske kazne na gubitak časti, kao na primjer zabrana preljubnicama da se kite i ulaze u hram; prokletstvo, što se

---

¹⁵ R. Flaceliere, *Grčka u doba Perikla*, str. 253.

¹⁶ Aristofan, *Mir*, stih 452.

izricalo protiv svetogrdnika u odsutnosti; sramotni natpis na steli ili lišavanje prava na pogreb.

Predsjednik suda naredio bi pisaru da sastavi presudu, a zatim ju je poslao sucima izvršiteljima, *jedanaestorici*, koji su imali preko sebe tamničare i krvnike, ili *praktorima*, utjerivačima глоба, ili *poletima*, koji su na dražbi prodavali konfisciranu imovinu i u određenom slučaju tužitelju isplaćivali što mu pripada, a Ateninim rizničarima davali zakonom određenu desetinu.

Mnogi osuđeni građani i stranci koji nisu bili u stanju platiti imovinske kazne, mogli su im izbjeći dobrovoljnim odlaskom u prognostvo. Pitanje je još kakva je sudbina čekala u Ateni one koji su bili osuđeni na smrt. Naime, godine 1915. u jednoj je zajedničkoj grobnici otkrivenoj u Faleru, koja potječe iz vremena prije klasičnog razdoblja, pronađeno sedamnaest kostura sa željeznom karikom oko vrata i skobama oko ruku i nogu. To su vjerojatno ostaci žrtava mučenja koje su prije izdahnuća karikom i skobama bile pričvršćene o veliku dasku. Radi se najvjerojatnije o uhvaćenim i pogubljenim gusarima.¹⁷ Herodot nas izvješćuje da su Atenjani 479. pr. Kr. pod vodstvom Ksantipa, sina Arifronova, uhvatili satrapa u Sestu, Perzijanca Artaikta, i živa ga razapeli na križ.¹⁸ Plutarh pripovijeda kako je Periklo, ugušivši pobunu na otoku Samu godine 439. pr. Kr., dao pribiti veliki broj pobunjenika na stupove na *miletskoj agori* i ostavio ih tako deset dana; potom ih je dao zatući maljevima.¹⁹ Aristofan nam prikazuje kako je jedan skitski stražar Mnesiloha „pribio na drvo kojim mu je slomio vrat“ i takvoga ga izložio na hridi poput Andromene.²⁰ Drugdje spominje „drvo sa pet rupa“ na koje će biti osuđen Kleont.²¹ Tih pet rupa očito odgovaraju karici i skobama koje su stezale vrat i četiri uda.

L. Gernet piše: „Jasnu predodžbu o tome okrutnom mučenju, odnosno smaknuću, stječemo na temelju arheoloških iskopina i pisanih spomenika. Osuđenik je bio sa pet skoba pričvršćen gol za stup zabijen u zemlju. Nitko mu se nije smio približiti da mu pomogne ili olakša patnje. Čekalo se da izdahne. Taj postupak podsjeća na razapinjanje na križ, s tom razlikom što su u ovom slučaju ruke i noge bile čavlima pribijene na drvo, pa je mučenik postepeno iskrvario, što mu je prikratilo muke. Osim toga, jedan od bitnih dijelova takvog mučila jest vratni okov, zbog kojega je tijelo dobrim dijelom svoje težine visilo o donjoj čeljusti, što je samo povećalo bolove. Strašna je već i sama pomisao na takvu agoniju, koja je mogla potrajati više dana. Či-

---

¹⁷ Karempolusovo djelo (*Ho apotypanismós*) izašlo je 1923.

¹⁸ Herodot, *Historija VII*, 33 (prijevod M. Arsenića; op. prev.).

¹⁹ Plutarh, *Periklo*, 28.

²⁰ Aristofan, *Ženska skupština u Tesmoforiju*, stihovi 938 – 1014.

²¹ Aristofan, *Vitezovi*, stihovi 1037 – 1049.

njenica što se u Ateni primjenjivala takva vrsta smaknuća može donekle utjecati na našu predodžbu o atenskom kaznenom pravu. A treba znati da se tako postupalo kroz čitavo klasično razdoblje, pa sve do kraja 4. stoljeća pr. Kr.“²²

Zaključak

Sigurno je da atensko pravosuđe nije bilo u svim pogledima besprije-korno. Što zbog činjenice da zasade antičkog prava nisu čvrste ni ujednačene, što zbog nepostojanja zakonika, atensko je pravosuđe ostavljalo i previše toga na volju sucima koji u velikoj većini nisu imali nikakva pravnog obrazovanja, a bili su, dapače, kao i svaka masa, suviše skloni prepustiti se strastima i simpatijama ili antipatijama. Razvoj atenskog prava događa se neposredno nakon Drakonovih zakona (7. stoljeće pr. Kr.). To se ogledalo ponajprije u ukidanju skupnih kazni i uzimanju u obzir osobne odgovornosti, jer se u starija vremena nije smrću kažnjavao samo ubojica, nego zajedno s njim i čitava njegova obitelj. Drevno načelo talionskog prava „oko za oko, zub za zub“ primjenjivalo se u Ateni Periklova doba samo u iznimnim slučajevima budući da su, barem što se tiče punopravnih građana, kazne protiv imovine sve više zamjenjivale tjelesne kazne.

Uostalom, zašto idealizirati atensko pravosuđe, čemu između ostalih teže mnogi povjesničari, kao i druge demokratske institucije Periklova doba? Pravosudni sustav koji je mogao osuditi jednoga Sokrata, čovjeka koji je, kao što smijemo tvrditi, od svih suvremenika koje smo upoznali bio najbolji i uopće najumniji i najpravedniji, svakako nije bio savršen, pa čak ni za svoje vrijeme. Radije ćemo priznati da na području pravosuđa Atena, unatoč svim hvalevrijednim naporima, nije doprla do onog vrhunca (akmé), do onoga stupnja zrelosti do kojega je uspjela usavršiti umjetnost, književnost i filozofiju. Po svoj prilici, nije posjedovala onaj pravnički dar kakav će kasnije imati Rimljani, kojima moramo priznati da su tvorci prava na kojemu počiva i naše.

---

²² L. Gernet, *Revue des Et. gr.*, 37, 1924., str. 264 – 265.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 3, Osijek, 2008.

Nakladnik:

Odsjek za povijest - Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Prof. dr. sc. Loretana Despot

Računalna obrada i prijelom

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Denis Pavić, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka